

H E D E R M O R I S

Tetovažer iz Aušvica

Prevela
Žermen Filipović

■ Laguna ■

Naslov originala

Heather Morris

THE TATTOOIST OF AUSCHWITZ

Copyright © Heather Morris, 2018

Originally published in the English language as THE TATTOOIST OF AUSCHWITZ by Zaffre, an imprint of Bonnier Zaffre Limited, London.

Published in Serbia by arrangement with Bonnier Zaffre Ltd. and P. & R. Permissions & Rights Ltd.

All rights reserved.

Translation copyright © 2019 za srpsko izdanje, LAGUNA

Mapa Evrope – Nikolet Kejven

Mapa logora Birkenau – AR Design

Sva prava pridržana.

Ovo je književno delo zasnovano na ličnim uspomenama Laliya Sokolova. Učinjen je svaki napor da se činjenice provere u dostupnoj dokumentaciji.

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

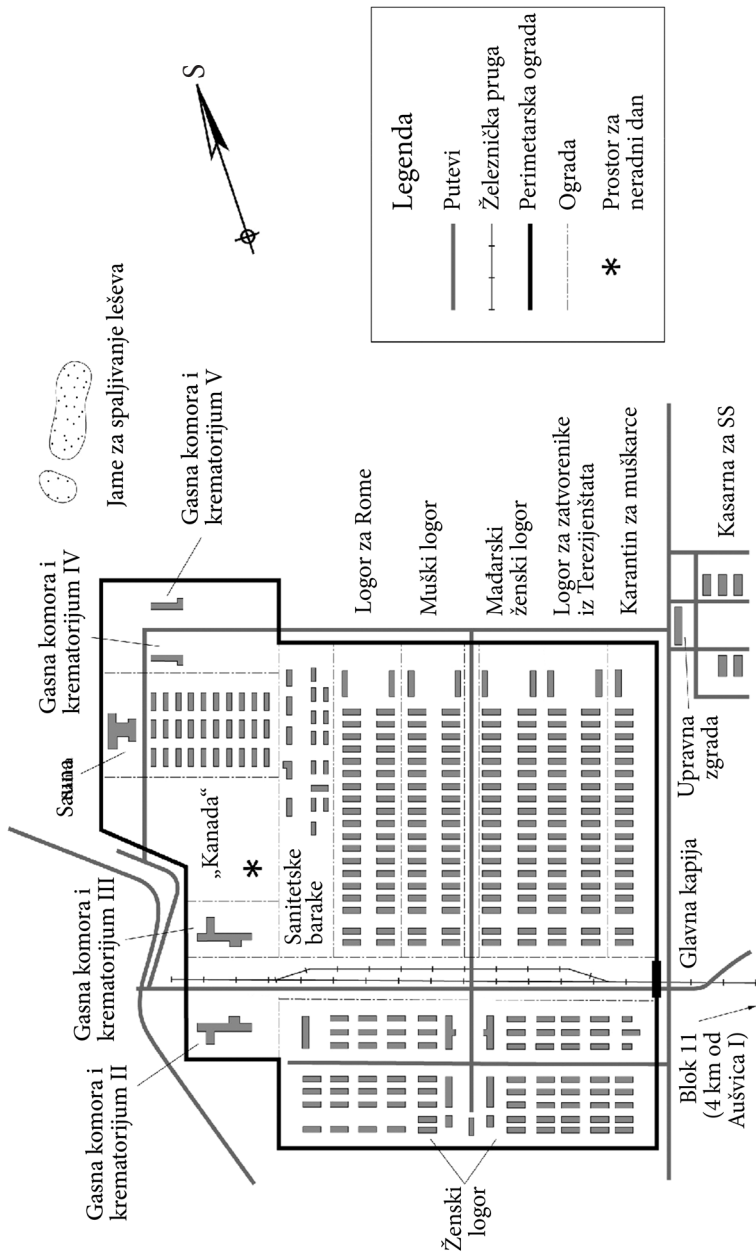
NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*U spomen na Laliya Sokolova
Hvala vam što ste mi poverili da ispričam vašu i
Gitinu priču*

Birkenau / Aušvic II, 1944.

PROLOG

Lali nastoji da ne podigne pogled. Uzima komad papira koji mu je pružen. Mora da prebaci pet cifara na devojkicu koja drži papir. Tu već postoji broj, ali je izbledeo. Gura joj iglu u levu ruku, tetovira broj 3, pokušava da bude nežan. Krv pocuri. Ali igla nije ušla dovoljno duboko, pa Lali mora da ponovo istetovira broj. Ona se ne trgne od bola koji joj, Lali zna, on nanosi. *Upozoreni su – ne govori ništa, ne radi ništa.* Obriše krv i utrlja zeleno mastilo u ranu.

„Požuri!“, prošapuće Pepan.

Laliju treba previše vremena. Jedno je tetovirati ruke muškaraca; skrnnaviti tela mladih devojaka užasno je. Brzo pogledavši uvis, Lali vidi muškarca u belom mantilu kako lagano prolazi pored niza devojaka. Tu i tamo se zaustavi da ispita lice i telo prestravljene mlade žene. Na kraju stiže do Lalija. Dok Lali devojčinu ruku drži što nežnije može, muškarac je rukom hvata za lice i grubo ga okreće levo-desno. Lali pogleda preplašene

oči. Usne joj se miču, spremna je da progovori. Lali joj čvrsto stegne ruku da je spreči. Ona ga pogleda, a on joj bezglasno kaže: „Šššš.“ Muškarac u belom mantilu joj pušta lice i odlazi.

„Bravo“, šapne Lali dok počinje da tetovira preostale četiri cifre – 4902. Kad završi, zadrži joj ruku trenutak duže no što je potrebno i gleda je u oči. Natera se da joj uputi diskretan osmejak. Uzvraća mu još diskretnijim. Oči joj, međutim, poigravaju pred njim. Zagledan u njih, srce mu, čini se, istovremeno zastaje i počinje da kuca prvi put, tuče, bezmalo preti da će mu iskočiti iz grudi. Obara pogled na zemlju što mu se zaljulja pod nogama. U ruke mu je uguran još jedan komad papira.

„Požuri, Lali!“, šapne nestrpljivo Pepan.

Kad Lali podigne pogled, ona više nije tu.

POGLAVLJE 1

APRIL 1942.

Lali se kroz predeo drmusa podignute glave i ne razgovara ni s kim. Dvadesetčetvorogodišnjak smatra da nema svrhe da upoznaje čoveka pored sebe koji mu povremeno zadrema na ramenu; Lali ga ne odguruje. On je tek samo jedan od bezbrojnih mladića nagurnih u vagone predviđene za transport stoke. Kako mu nije rečeno kuda idu, Lali se obukao kao i obično: na sebi ima ispeglano odelo, čistu belu košulju i kravatu. *Uvek budi dobro obučen.*

Pokušava da proceni dimenzije prostora u koji je zatvoren. Vagon je širok oko dva i po metra. Ali ne vidi mu kraj da bi procenio dužinu. Pokušava da prebroji ljude koji su s njim na ovom putovanju. No toliko glava poskakuje gore-dole da na kraju odustane. Ne zna koliko ima vagona. Bole ga leđa i noge. Lice ga svrbi. Kratka brada ga podseća da se nije okupao i obrijao otkako se pre dva dana ukrcao. Sve se manje oseća kao on, Lali.

Kad ljudi pokušaju da razgovaraju s njim, odgovara rečima ohrabrenja, trudeći se da njihov strah pretvori u nadu. *Zajedno smo u govornima, ali ne dopustimo da se u njima udavimo.* Dobacuju mu gadne primedbe zbog izgleda i ponašanja. Optužuju ga da se drži kao da je iz više klase. „I gledaj dokle te je to dovelo.“ Trudi se da se ne obazire na takve reči i besne poglede dočekuje osmehom. *Koga pokušavam da zavaram? Uplašen sam kao i svi ostali.*

Jedan mladić Laliya pogleda u oči i probija se kroz mnoštvo tela prema njemu. Neki ga guraju dok prolazi. *Prostor je tvoj jedino ako se potrudiš da bude tvoj.*

„Kako možeš da budeš tako miran?“, kaže mladić. „Imaju puške. Gadovi su u nas uperili puške i prisilili nas da uđemo u ovaj... ovaj stočni voz.“

Lali mu se nasmeši. „Ni ja to nisam očekivao.“

„Šta misliš, kuda idemo?“

„Nije važno. Samo upanti, ovde smo da bi nam poro-dice kod kuće bile bezbedne.“

„Ali šta ako...?“

„Nemoj to šta ako? Ne znam ja, ne znaš ti, niko od nas ne zna. Radimo samo onako kako nam kažu.“

„Da pokušamo da ih napadnemo kad se zaustavimo pošto smo brojniji?“ Mladićevo blede lice iskrivljeno je od neodređene agresije. Skupljene pesnice patetično podiže ispred sebe.

„Mi imamo pesnice, oni imaju puške – šta misliš, ko će pobediti u toj borbi?“

Mladić začuti. Rame mu je zabijeno u Lalijeve grudi i Lali oseća miris ulja i znoja u njegovoj kosi. Ruke mu padnu i mlitavo vise uz telo. „Zovem se Aron“, kaže.

„Lali.“

Ostali oko njih priključe se razgovoru, podižu glave prema dvojici muškaraca pre no što ponovo zapadnu u bezglasna sanjarenja, duboko zadubljeni u sopstvene misli. Ono što im je svima zajedničko jeste strah. I mladost. I religija. Lali se trudi da ne razmišlja o tome što ih možda čeka. Rečeno mu je da ga vode da radi za Nemce i to i namerava da čini. Misli na porodicu kod kuće. *Bezbedni su*. On se žrtvovao, ne kaje se. I opet bi to učinio da bi mu voljena porodica ostala kod kuće, zajedno.

Otrprilike svakog sata, kako se čini, ljudi mu postavljaju slična pitanja. Umoran, Lali počinje da odgovara: „Čekajte da vidimo.“ Ne razume zašto su pitanja upućena njemu. On nema nikakva posebna saznanja. Jeste, na sebi ima odelo i kravatu, ali to je jedina vidljiva razlika između njega i bilo kog drugog. *Svi smo mi u istom prljavom čamcu*.

U prenatrpanom vagonu ne mogu ni da sednu, a kamoli da leže. Dve kofe zamena su za toalet. Dok se pune, izbija svađa jer ljudi pokušavaju da pobegnu od smrada. Kofe se prevrnu i sadržaj se izliva. Lali drži svoj kofer nadajući se da će, s novcem i odećom koju ima, moći da se izvuče s tog mesta kuda su se zaputili ma gde da je to ili makar da sebi obezbedi siguran posao. *Možda će biti posla gde mogu da iskoristim svoje poznavanje jezika*.

Misli da ima sreće što se probio do zida vagona. Mali razmaci među rešetkama pružaju mu pogled na krajolik kroz koji prolaze. Ukradene prilike da udahne svež vazduh odagnavaju mu sve veću mučninu. Možda i jeste proleće, ali dani su ispunjeni kišom i teškim oblacima. Povremeno prođu pored polja što gore od šarenila prolećnog cveća i Lali se osmehne. Cveće. Još kao vrlo mlad je od majke naučio da ga žene vole. Kad će sledeći put biti u prilici da devojci dâ cveće? Upija ga pogledom, sjajne boje mu blešte pred očima, čitava polja makova leluju na povetarcu, skerletno mnoštvo. Zaklinje se da će sam ubrati cveće koje sledeći put bude dao nekom. Nikad mu nije palo na pamet da u divljini raste u tolikom broju. Njegova majka je imala nekoliko vrsta u svom vrtu, ali ga nikad nije brala i unosila u kuću. Lali u mislima počinje da pravi spisak stvari koje će raditi: „Kad dođem kući...“

Izbija još jedna svađa. Metež. Povici. Lali ne može da vidi šta se dešava, ali oseća meškoljenje i guranje telâ. A onda nastupi tišina. I iz mraka reči: „Ubio si ga.“

„Srećnik“, neko promrmlja.

Jadnik.

Moj je život isuviše dobar da bi se završio u ovoj smrdljivoj rupi.

Usput voz često staje, negde na nekoliko minuta, ponegde satima, uvek izvan grada ili sela. Lali katkad ugleda naziv stanice kroz koju projure: Zvardonj, Đeđice, i,

nešto kasnije, Dankovice, potvrda da su zaista u Poljskoj. Nepoznato pitanje: gde će oni stati? Lali putovanje provodi uglavnom izgubljen u mislima o svom životu u Bratislavi: o svom poslu, stanu, prijateljima – pogotovo o prijateljicama.

Voz se ponovo zaustavlja. Mrkli je mrak; oblaci potpuno zaklanjaju mesec i zvezde. Da li mrak najavljuje njihovu budućnost? *Stvari su takve kakve su. Ono što mogu da vidim, osetim, čujem i omirišem upravo sad.* Vidi samo ljude poput sebe, mlade i na putu u nepoznato. Čuje krčanje praznih stomaka i promuklo šištanje suvih grla. Oseća miris mokraćne, izmeta i smrad predugo neopranih tela. Ljudi koriste to što nema komešanja da bi se odmorili, a da pritom ne moraju da se guraju za malo prostora. Sada se više glava naslanja na Lalija.

Glasni zvuci dopiru iz nekoliko vagona iza njih, postepeno se približavaju. Ljudima je tamo svega dosta i pokušaću da pobegnu. Zvuci ljudi koji se bacaju na drvene stranice vagona i zveket onoga što mora biti neka kofa za govna razbude sve. Uskoro u svakom vagonu nastaje metež, pod unutrašnjim pritiskom.

„Pomozi nam ili se sklanjaj s puta“, krupan muškarac viče na Lalija dok se baca na zid vagona.

„Ne troši snagu“, uzvraća Lali. „Da ovi zidovi mogu da se sruše, zar misliš da to krave dosad ne bi uradile?“

Neki ljudi zastaju, ljutito se okreću ka njemu.

Razmišljaju o njegovim rečima. Voz naglo krene napred. Možda su oni koji rukovode ovim zaključili da će kretanje prekinuti nered. Vagoni se smiruju. Lali zatvara oči.

Lali se vratio u roditeljski dom u Krompahima, u Slovačkoj, posle vesti da po malim gradovima Jevreje hapse i šalju na rad za Nemce. Znao je da Jevrejima više nije dozvoljeno da rade i da su njihove radnje zaplenjene. Gotovo četiri nedelje je pomagao u kući, vršio popravke s ocem i bratom, pravio nove krevete za svoje mlade nećake koji su prerasli kolevke. Njegova sestra je bila jedini član porodice koji zarađuje za život kao švalja. Morala je tajno da odlazi i vraća se s posla, pre zore i posle mraka. Njena šefica je bila spremna da preuzme rizik za svoju najbolju radnicu.

Jedne večeri se vratila kući s plakatom koji je, kako je njenoj šefici naloženo, trebalo staviti u izlog. Na plakatu je pisalo da sve jevrejske porodice predaju decu od osamnaest i više godina kako bi radili za nemačku vlast. Šaputanja, glasine o tome šta se dešava u drugim gradovima najzad su stigli do Krompaha. Činilo se da slovačke vlasti ćutke slušaju Hitlera i daju mu sve što želi. Plakat je masnim slovima upozoravao da će, ukoliko imaju dete tog uzrasta, a ne predaju ga, čitava porodica biti odvedena u koncentracioni logor. Maks, Lalijev stariji brat, odmah je rekao da će on ići, ali Lali za to nije hteo ni da čuje. Maks je imao suprugu i dvoje male dece. Bio je potreban kod kuće.

Lali se javio mesnim vlastima u Krompahima i prijavio za transport. Službenici s kojima je razgovarao bili

su mu prijatelji – skupa su išli u školu i jedni drugima poznavali porodice. Laliju je rečeno da ode u Prag, javi se nadležnim vlastima i čeka dalja uputstva.

Stočni voz se posle dva dana ponovo zaustavlja. Ovog puta je napolju veliki metež. Psi laju, naređenja se izvikuju na nemačkom, reze se izvlače, vrata vagona se s treskom otvaraju.

„Izlazite iz voza, ostavite svoje stvari!“, viču vojnici. „Brže, brže, požurite! Ostavite svoje stvari na zemlji!“ Budući da je na kraju vagona, Lali izlazi među poslednjima. Prilazeći vratima, vidi telo čoveka ubijenog u neredima. Načas zatvorivši oči, u sebi izgovara kratku molitvu za pokojnika. Zatim napušta vagon, ali prati ga smrad koji mu prožima odeću, kožu, svaku nit njegovog bića. Dočekavši se na savijena kolena, stavlja ruke na šljunak i nekoliko trenutaka ostaje u čučnju. Teško diše. Iscrpljen je. Strahovito žedan. Ustajući polako, gleda u stotine zapanjenih ljudi koji pokušavaju da shvate prizor pred sobom. Psi škljocaju zubima i grizu one koji se sporo kreću. Mnogi posrću, mišići u nogama odbijaju da se pokrenu nakon višednevne učmalosti. Koferi, zavežljaji knjiga, skromna imovina otima se od onih koji neće da je predaju ili naprosto ne razumeju naređenja. Zatim ih udaraju puškom ili pesnicom. Lali proučava ljude u uniformama. Crnim i pretećim. Dvostruke munje na kragnama njihovih jakni Laliju

govore s kim ima posla. SS. Pod drugačijim okolnostima možda bi se divio krojačkom umeću, kvalitetu tkanine, eleganciji kroja.

Spušta kofer na zemlju. *Kako će znati da je ovaj baš moj?* Zadrhtavši, shvata da ni kofer ni ono što je u njemu verovatno neće videti više nikad. Ruku prinosi srcu, do novca skrivenog u džepu sakoa. Pogleda u nebo, udiše svež, hladan vazduh i podseti sebe da je barem napolju.

Pucanj odzvanja i Lali odskoči. Pred njim stoji SS oficir, oružja uperenog uvis. „Kreći!“ Lali brzo pogleda na prazan voz. Vetar oduva odeću, otvara knjige. Stiže nekoliko kamiona iz kojih izlaze mali dečaci. Grabe ostavljene stvari i bacaju ih u kamione. Lali oseća težinu koja mu pritisne pleća. *Izvini, mama, uzeli su tvoje knjige.*

Ljudi teško koračaju prema prljavim ružičastim zgradama od cigle s prozorima koji se ne otvaraju. Na ulazu je drveće, prekriveno novim prolećnim izdancima. Dok prolazi kroz otvorenu gvozdenu kapiju, Lali gleda u nemačke reči iskovane od metala.

ARBEIT MACHT FREI

Rad oslobađa.

Ne zna gde je ni šta se od njega očekuje da radi, ali pomisao da će ga rad osloboditi deluje mu kao boleзна šala.

SS, puške, psi, njegove oduzete stvari – ovo nije mogao da zamisli.

„Gde smo?“

Lali se okrene i pored sebe ugleda Arona.

„Na kraju puta, rekao bih.“

Aron se snuždi.

„Samo radi šta ti kažu i sve će biti u redu.“ Lali zna da ne deluje baš ubedljivo. Kratko se nasmeši Aronu, koji mu uzvratu osmeh. Lali bezglasno sebi govori da poslušati sopstveni savet: *Radi šta ti se kaže. I uvek posmatraj.*

Kad uđu u kompleks, ljude svrstaju u pravilne redove. Na čelu Lalijevog reda za malim stolom sedi zatvorenik pretučenog lica. Na sebi ima prugastu plavo-belu bluzu i pantalone, a na grudima mu je zeleni trougao. Iza njega stoji SS oficir, s puškom nagotovs.

Navlače se oblaci. U daljini se čuje grmljavina. Ljudi čekaju.

Stariji oficir, u pratnji vojnika, stiže pred grupu. Ima četvrtastu bradu, tanke usne i oči zaklonjene gustim crnim obrvama. Uniforma mu je jednostavna u poređenju s onima koji ga čuvaju. Nema munje na kragni. Njegovo držanje pokazuje da je on ovde očitoglavni.

„Dobro došli u Aušvic.“

Lali u neverici čuje reči iz usta što se jedva pomeraju. Silom oteran od kuće, transportovan kao životinja, trenutno okružen teško naoružanim esesovcima, sada mu kažu da je dobrodošao – dobrodošao!

„Ja sam komandant Rudolf Hes. Zapovednik sam ovde u Aušvicu. Kapija kroz koju ste prošli kaže: 'Rad oslobađa.' To je vaša prva lekcija, vaša jedina lekcija. Radite vredno. Radite kako vam se kaže i bićete oslobođeni. Ne poslušate li, biće posledica. Ovde ćete biti

---

pripremljeni po proceduri, a onda će vas odvesti u vaš novi dom: Aušvic II – Birkenau.“

Komandant pogledom prelazi preko njihovih lica. Zausti da nešto kaže, ali ga prekine jaka grmljavina. Pogleda u nebo, promrmlja nekoliko reči sebi u bradu, pokretom ruke ljudima daje voljno i okrene se, pa se udalji. Predstava je završena. Njegovi čuvari žure za njim. Trapavo, ali ipak zastrašujuće.

Počinje procedura. Lali posmatra dok prve zatvorenike guraju ka stolovima. Predaleko je da čuje kratke razgovore, može jedino da gleda dok ljudi koji sede u pižamama zapisuju podatke i svakom zatvoreniku pružaju malu potvrdu. Najzad je red na Lalija. Mora da kaže svoje ime, adresu, zanimanje i imena roditelja. Iznureni čovek za stolom beleži Lalijeve odgovore urednim, lepim rukopisom i daje mu papirić na kojem je broj. Čovek nijednog trenutka ne podiže glavu da pogleda Lalija u oči.

Lali pogleda broj: 32407.

Vuče se s nizom ljudi prema drugoj grupi stolova gde još jedna skupina zatvorenika u prugama kao oznaku nosi zeleni trougao, a pored njih stoje novi esesovci. Potreba za vodom preti da ga savlada. Žedan i iscrpljen, iznenadi se kad mu papirić istrgnu iz ruke. SS oficir skida Laliju sako, cepa mu rukav na košulji i gurne mu levu podlakticu na sto. Lali gleda u neverici dok mu jednu za drugom cifre broja 32407 zatvorenik urezuje u kožu. Štapić s uglavljenom iglom pomera se brzo i

bolno. Čovek zatim uzima krpu zamočenu u zeleno mastilo i njom grubo trlja Lalijevu ranu.

Tetoviranje traje svega nekoliko sekundi, ali se Laliju zbog šoka čini da je vreme stalo. Hvata se za ruku, zuri u broj. *Kako jedno ljudsko biće može ovo da uradi drugome?* Pita se hoće li ga do kraja života, bio on kratak ili dug, određivati ovaj trenutak, ovaj neuredni broj: 32407.

Udarac kundaka Lalija prene iz transa. Uzima svoj sako sa zemlje i posrće napred idući za ostalima u veliku zgradu od cigala gde se duž zidova nalaze klupe. Podseća ga na gimnastičku salu u školi u Pragu gde je spavao pet dana pre no što je počelo njegovo putovanje dovd.

„Skidaj se.“

„Brže, brže.“

Esesovci izvikuju naređenja koja najveći broj ljudi ne razume. Lali prevodi onima oko sebe, koji dalje prenose poruku.

„Ostavite odeću na klupi. Biće ovde nakon što se istuširate.“

Ubrzo svlače pantalone i košulje, sakoe i cipele, slažu prljavu odeću i uredno je ostavljaju na klupama.

Lali se veseli vodi, ali zna da svoju odeću verovatno neće više videti, kao ni novac u njoj.

Skida se i ostavlja odeću na klupu, ali bes preti da ga obuzme. Iz džepa pantalona vadi malu kutiju palidrvaca, podsetnik na užitke prošlosti, i krišom pogleda najbližeg oficira. Taj gleda na drugu stranu. Lali pali šibicu. Ovo je možda poslednje što čini po sopstvenoj, slobodnoj

---

volji. Prinosi palidrvce postavi sakoa, pokriva ga pantalonama i žurno se pridružuje nizu ljudi kod tuševa. Iza sebe, za svega nekoliko sekundi, čuje povike: „Vatra!“ Lali se osvrće, vidi kako se, u pokušaju da se udalje, nagi muškarci laktaju i guraju dok esesovac pokušava da ugasi plamen.

Još nije stigao do tuševa, a primećuje da drhti. *Šta sam uradio? Već nekoliko dana svima oko sebe govori da miruju, rade šta im se kaže, ne suprotstavljaju se nikom, a sada je zapalio prokletu vatru u zgradi. Nimalo ne sumnja šta će se dogoditi ako ga neko potkaže kao potpaljivača. Glupo. Glupo.*

U kupaonici se smiri, diše duboko. Stotine ljudi drhte i stoje rame uz rame dok se hladna voda sliva po njima. Zabacuju glave i žudno je piju iako je smrdljiva. Mnogi pokušavaju da ublaže nelagodu pokrivajući genitalije rukama. Lali spira znoj, prljavštinu i smrad s tela i kose. Voda šišti kroz cevi i dobuje po podu. Kad prestane, vrata što vode u svlačionicu ponovo se otvaraju i svi se, bez ikakve komande, vraćaju onome što je zamenilo njihovu odeću – starim ruskim vojnim uniformama i čizmama.

„Pre no što se obučete, morate berberinu“, kaže im SS oficir smejući se. „Napolje – brzo.“

Opet se svrstavaju u redove. Kreću se ka zatvoreniku koji stoji s brijaćem. Kad na njega dođe red, Lali sedne na stolicu uspravnih leđa i visoko podignute glave. Posmatra kako SS oficiri hodaju pored ljudi, udaraju

gole zatvorenike kundacima uz uvrede i okrutan smeh. Lali se još više ispravlja i još više podiže glavu dok mu kosu skraćuju na milimetar, ali se i ne pomeri kad mu brijač zaseče lobanju.

Kad ga oficir gurne u leđa, to je znak da je gotov. Lali se u redu vraća u kupaonicu gde s ostalima traži odeću i drvene cokule odgovarajuće veličine. Sve je tu prljavo i umrljano, ali uspeva da pronađe cipele koje mu manje-više odgovaraju i nada se da će takva biti i ruska uniforma koju je uzeo. Obukavši se, izlazi iz zgrade kako je naređeno.

Smrkava se. Hoda po kiši, jedan od bezbrojnih ljudi, naizgled dugo. Sve gušće blato mu otežava koračanje. Ali odlučno istrajava. Neki ljudi se muče ili padaju na kolena i dlanove, pa ih tuku dok ne ustanu. Ako ne ustanu, pucaju u njih.

Lali pokušava da tešku, natopljenu uniformu razdvoji od kože. Grebe ga i češe, a zadah mokre vune i prljavštine vraća ga u stočni voz. Lali gleda u nebo pokušavajući da proguta što više kiše. Danima nije okusio nešto tako slatko, danima nije okusio ništa drugo, žed mu uvećava slabost, zamagljuje vid. Guta kišu. Sastavi dlanove i izbezumljeno pije. U daljini vidi reflektore što okružuju ogroman prostor. U tom bezmalo delirijumu, izgledaju mu kao svetionici, svetlucaju, poigravaju na kiši, pokazuju mu put kući. Zovu ga: *Priđi mi, ja ću ti pružiti zaklon, toplinu i okrepljenje. Nastavi da hodaš.* Ali dok prolazi kroz kapiju, koja mu ne prenosi nikakvu

poruku, ne nudi mu ništa, ne obećava mu slobodu u zamenu za muku, Lali shvata da je svetlucava iluzija nestala. Ponovo je u zatvoru.

Iza ovog dvorišta, koje nestaje u mraku, nalazi se još jedan kompleks. Na vrhu ograde postavljena je bodljikava žica. U stražarskim kulama Lali vidi esesovce s puškama uperenim ka njemu. Munja osvetli obližnju ogradu. *Kroz nju puštaju struju.* Grom nije dovoljno jak da nadglasa pucanj, još jedan čovek je pao.

„Uspeli smo.“

Lali se okrene i vidi da se Aron probija ka njemu. Mokar do kože, prljav. Ali živ.

„Da, izgleda da smo stigli kući. Lepo izgledaš.“

„Nisi video sebe. Zamisli da sam ogledalo.“

„Ne, hvala.“

„Šta će sad biti?“, kaže Aron, koji zvuči kao dete.

Idući s ostalima, i jedan i drugi pokazuju istetoviranu ruku SS oficiru koji stoji ispred zgrade i zapisuje brojeve. Nakon što ih snažno gurnu u leđa, Lali i Aron dospevaju u Blok 7, veliku baraku gde su duž jednog zida kreveti na dva sprata. Desetine ljudi nagurano je u zgradu. Koprcaju se i guraju jedni druge da zauzmu mesto. Ako imaju dovoljno sreće ili su dovoljno agresivni, možda će mesto moći da dele još samo s jednim ili dvojicom. Sreća ne prati Lalija. On i Aron se popnu na najviši krevet, gde su već dvojica zatvorenika. Kako

---

danima ništa nisu jeli, nemaju ni snage da se bore. Lali se, što bolje može, sklupča na džak slame koji izigrava dušek. Rukama pritiska stomak ne bi li umirio grčeve koji mu napadaju utrobu. Nekoliko ljudi dovikuje stražarima: „Treba nam hrana.“

Stiže odgovor: „Ujutro ćete dobiti nešto.“

„Do jutra ćemo svi pomreti od gladi“, kaže neko iz zadnjeg dela bloka.

„I smirićemo se“, dodaje iznureni glas.

„U ovim dušecima je slama“, kaže neko drugi. „Možda bi trebalo i dalje da se ponašamo kao stoka i da jedemo to.“

Ponegde se začuje tihi smeh. Oficir ne odgovara.

A onda, duboko iz spavaonice, nesigurno: „Muuuuuuuuuu...“

Smeh. Tih, ali stvaran. Oficir, prisutan ali nevidljiv, ne prekida ga i ljudi najzad padaju u san dok im stomaci krče.

Još je mrak kad se Lali probudi jer mora da mokri. Preko zaspalih drugova spušta se na pod i pipajući ide ka zadnjem delu bloka misleći da je to najbezbednije mesto gde može da se olakša. Dok prilazi, čuje glasove: Slovak i Nemač. Oseti olakšanje kad vidi da postoji nužnik, doduše primitivan, gde mogu da isprazne creva. Dugi rovovi pružaju se iza zgrade i pokriveni su drvenim daskama. Trojica zatvorenika sede nad rovom, prazne

creva i tiho razgovaraju. S drugog kraja zgrade Lali vidi da dvojica esesovaca prilaze u polumraku, puše, smeju se, puške im vise niz leđa. Pri treperavoj svetlosti reflektora izgledaju kao utvare, a Lali ne može da razazna šta govore. Bešika mu je puna, ali okleva.

Oficiri kao jedan bacaju cigarete, uzimaju puške i otvaraju vatru. Tela trojice koji su praznili creva padaju u rov. Laliju dah zastaje u grlu. Pripija se leđima uz zgradu dok oficiri prolaze pored njega. Vidi profil jednog od njih – dečak, tek prokleti dečak.

Dok se gube u mraku, Lali se zaklinje. *Poživeću da odem odavde. Izaći ću odavde kao slobodan čovek. Ako postoji pakao, postaraću se da ove ubice gore u njemu.* Misli na svoju porodicu u Krompahima i nada se da će to što je on ovde njih poštediti slične sudbine.

Lali se olakša i vraća u krevet.

„Pucnji“, kaže Aron, „šta je to bilo?“

„Nisam video.“

Aron prebaci noge preko Lalija silazeći s kreveta.

„Kuda ideš?“

„Da mokrim.“

Lali preko ivice kreveta hvata Arona za ruku. „Strpi se.“

„Zašto?“

„Čuo si pucnje“, kaže Lali. „Samo se strpi do jutra.“

Aron ćuti dok se vraća u krevet i leže s pesnicama stisnutim uz međunožje iz straha i prkosa.

Otac mu je otišao na železničku stanicu po mušteriju. Gospodin Šajnberg se spremao da se elegantno podigne u kočiju dok je Lalijev otac stavljao njegov fini kožni prtljag na naspramno sedište. Odakle je doputovao? Iz Praga? Iz Bratislave? Možda iz Beča? Odeven u skupo vuneno odelo, tek uglancanih cipela, smešio se i nakratko razgovarao s Lalijevim ocem dok se peo napred. Otac je konja podstaknuo da krene. Kao i mnogi drugi koje je Lalijev otac prevezio, gospodin Šajnberg se vraćao kući s važnog posla. Lali je želeo da bude pre kao on nego kao njegov otac.

S gospodinom Šajnbergom tog dana nije bila njegova supruga. Lali je voleo da gleda gospođu Šajnberg i ostale žene koje su se prevozile očevim kočijama, njihove male ruke u belim rukavicama, elegantne biserne naušnice u skladu s njihovim ogrlicama. Dopadale su mu se lepe, elegantno odevene žene koje su ponekad pratile značajne ljude. Jedina prednost koju je imao pomažući ocu bila je u tome da im otvara vrata kočija, prihvati im ruku dok im pomaže da siđu, udiše njihov miris, sanja o životu koji su vodile.

POGLAVLJE 2

„Napolje. Svi napolje!“

Pištaljke zvižde i psi laju. Sunčevi zraci tog vedrog jutra kroz vrata dopiru u Blok 7. Ljudi se razdvajaju, silaze s kreveta na sprat i odvuku se napolje. Stoje tik ispred zgrade. Niko nije spreman da ode predaleko. Čekaju. I čekaju. Oni koji su vikali i duvali u pištaljke nestali su. Ljudi trupkaju u mestu, šapuću onom ko im stoji najbliže. Gledajući u druge blokove, vide da se odigrava isti prizor. Zašto sada? Čekaj.

Najzad jedan SS oficir i neki zatvorenik prilaze Bloku 7, gde zavlada tišina. Nema uvoda. Zatvorenik izvikuje brojeve s papira. SS oficir stoji pored njega, nestrpljivo tapka nogom, lupka se oficirskim štapom po butini. Zatvorenici trenutak kasnije shvataju da brojevi odgovaraju ciframa koje su im istetovirane na levoj ruci. Kad se prozivka završi, dva broja ostaju bez odgovora.

„Ti...“, zatvorenik koji je vršio prozivku pokazuje na čoveka na kraju reda, „vрати se unutra i vidi da li je neko još tamo.“

Čovek ga upitno gleda. Nije razumeo ni reč. Muškarac pored njega mu šapatом prevodi, pa ovaj žurno ulazi. Posle nekoliko trenutaka se vraća, podiže desnu ruku i pokaže kažiprst i srednji prst – dva mrtva.

SS oficir istupa. Govori na nemačkom. Zatvorenici su već naučili da čute, poslušno stoje i čekaju nadajući se da će neko među njima moći da prevede. Lali sve razume.

„Imaćete dva obroka dnevno. Jedan ujutro i jedan uveče. Ukoliko ostanete živi do večeri.“ Zastane s mračnim osmehom na licu. „Nakon jutarnjeg obroka radićete dok vam ne kažemo da prestanete. Nastavićete s izgradnjom ovog logora. Još mnogo ljudi treba da transportujemo ovamo.“ U osmehu mu se sada primećuje gordost. „Sledite uputstva koja vam daju kapo i oni zaduženi za program izgradnje – i videćete zalazak sunca.“

Čuje se zveket metala i zatvorenici se okreću i vide grupu ljudi koji prilaze noseći dva kazana i male limene posude. Doručak. Nekoliko zatvorenika krene prema manjoj grupi kao da će im ponuditi pomoć.

„Ako se iko pomeri, pucaćemo“, grakne SS oficir podižući pušku. „Niko neće dobiti novu priliku.“

Oficir odlazi, a grupi se obraća čovek koji je vršio prozivku. „Čuli ste šta je rekao“, kaže na nemačkom s poljskim naglaskom. „Ja sam vaš kapo, vaš šef. Formiraćete dva reda za hranu. Svi koji se budu žalili snosiće posledice.“

Ljudi staju u red i neki počinju da se sašaptavaju pitajući je li iko razumeo šta je kazao „Nemac“. Lali ispriča najbližima do sebe i kaže im da prenesu ostalima. On će prevoditi koliko god bude mogao.

Kad stigne do početka reda, zahvalno prihvata malu limenu posudu čiji sadržaj poprska grube ruke koje su mu posudu pružile. Pomera se i zagleda obrok. Gotovo je crn, u njemu nema ničeg čvrstog i ima miris koji Lali ne može da prepozna. Nije ni čaj ni kafa ni supa. Lali se plaši da će odvratnu tečnost povratiti ako je bude pio polako. Stoga zatvara oči, zapuši nos prstima i proguta je. Drugi nisu tako uspešni.

Aron, koji stoji nedaleko, podiže posudu kao da nazdravlja. „Dobio sam parče krompira, a ti?“

„Odavno nisam ovako dobro jeo.“

„Jesi li uvek ovako veseo?“

„Pitaj me ponovo na kraju dana“, kaže Lali i namigne. Vraćajući praznu posudu zatvoreniku koji mu ju je dao, Lali mu zahvaljuje brzim klimanjem glave i poluosmehom.

Kapo viče: „Kad završite s jelom, lenji gadovi, vratite se u red! Imate posla!“

Lali prenosi naređenje.

„Idite za mnom“, viče kapo, „i slušajte naređenja predradnika. Saznaću ako budete zabušavali.“

Lali i ostali nalaze se ispred nedovršene zgrade, iste onakve kakav je i njihov blok. Ostali zatvorenici su već tu: